

Олена Чорнобай

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та філософії права
labau@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У КОМУНІКАТИВНІЙ ПРАКТИЦІ ЮРИСТА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

© Чорнобай О., 2017

Відповідно до загально визнаних теоретичних уявлень про сутність правової аргументації та її значення у практичній юридичній діяльності, викладених у вітчизняній науковій літературі, з'ясовується низка особливостей аргументаційного процесу, пов'язаного з юридичною комунікативною практикою. Наголошено на тому, що ефективність правової аргументації значною мірою залежить від того, наскільки повноцінно й глибоко пізнавально осмислив суб'єкт права філософську природу правової аргументації, оволодів основними базовими поняттями, засобами, прийомами, правилами її, а також на основі цих знань усвідомив, що прагматизм правової аргументації узалежнений від таких різних за онтичним статусом чинників формування об'єкції (передбачення), як переконання, обґрунтування, мотивації тощо, завдяки яким можливо уникати комунікативних ускладнень в аргументуванні.

Ключові слова: правова аргументація; аргументативний процес; комунікація; доведення; переконування; кодекс аргументатора; ефективність правової аргументації.

Елена Чорнобай

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ АРГУМЕНТАЦИИ В КОММУНИКАТИВНОЙ ПРАКТИКЕ ЮРИСТА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ

Исходя из общепризнанных теоретических представлений о сущности правовой аргументации и её значения в практической юридической деятельности, представленных в отечественной научной литературе, выясняется ряд особенностей аргументационного процесса, связанного с юридической коммуникативной практикой. Подчеркивается, что эффективность правовой аргументации в значительной степени зависит от того, насколько полноценно и глубоко познавательно осмыслил субъект права философскую природу правовой аргументации, овладел ее основными базовыми понятиями, средствами, приемами, правилами, а также на основе этих знаний осознал, что прагматизм правовой аргументации зависит от таких разных по онтическому статусу факторов формирования объекции (предсказания), как убеждения, обоснования, мотивации и др., благодаря которым возможно избегать коммуникативных осложнений в аргументации.

Ключевые слова: правовая аргументация; аргументативный процесс; коммуникация; доказывание; убеждение; кодекс аргументатора; эффективность правовой аргументации.

FEATURES OF THE LEGAL ARGUMENTATION IN THE COMMUNICATIVE PRACTICE OF LAWYERS: SOME ASPECTS

Based on universally recognized theoretical ideas about the nature of legal reasoning and its importance in practical legal activities presented in the domestic scientific literature revealed a number of features argumentation process associated with legal communicative practice. It is noted that the effectiveness of the legal argument largely depends on how fully and deeply comprehended informative entity philosophical nature of legal reasoning, mastered the basic underlying concepts, tools, techniques, rules it, and based on this knowledge to realize that pragmatism legal argument addicts from such different ancient status forming factors of ob'yektsiyi (prediction) as persuasion, justification, motivation etc. that make possible to avoid communicative difficulties in reasoning.

Key words: legal reasoning; argumentative process; communication; evidence; persuasion; argumentator's code; effectiveness of the legal argument.

Постановка проблеми. Процес обґрунтування під час спілкування комунікантів певних положень (тверджень, гіпотез, концепцій тощо), з метою переконання в істинності, слушності позиції саме адресанта (мовця, автора повідомлення) філософи називають аргументацією [1, с. 36], яка в науці отримала широке теоретичне визнання. Вчення про аргументацію, започатковане ще за часів давньогрецьких мислителів, протягом різних цивілізаційних епох сформувалося і тепер репрезентоване у багатьох теоретичних варіантах. З-поміж них протягом останніх десятиліть усе наполегливіше ведеться мова про вітчизняну юридичну аргументацію, у складі якої (а можливо і паралельно до неї) набуває вагомості правова аргументація.

Безперечно, заслуговує на увагу дискурс щодо визнання самодостатності цих двох наукових проблем (коротко про це далі), проте у цьому контексті відповідно до назви публікації доцільніше зосередити увагу на можливості врахування особливостей саме правової аргументації у комунікативній діяльності правника-професіонала-практика, оскільки саме це питання поки що достатньо не висвітлено у вітчизняній юридичній літературі. Актуальність цієї проблеми полягає й у тому, що певні пропозиційні напрацювання сприятимуть уникненню комунікативних невдач чи ускладнень в аргументаційному процесі, допоможуть ефективніше використовувати великі потенційні можливості правової аргументації у реалізації важливих правозастосовних завдань.

Аналіз дослідження проблеми. Насамперед необхідно визнати слушним міркування учених про те, що сучасна практична юриспруденція тісно пов'язана з процесами аргументування у різних сферах правовідносин. Цієї проблеми, а також перспектив становлення й розвитку правової аргументації стосується чимало наукових публікацій. З-поміж них виділимо ті, авторами яких є М. Козюбра, В. Кістяник, В. Федчик, Р. Ляшенко, Т. Дудаш, П. і С. Рабіновичі. Підсумовуючи загальний огляд стану дослідження правової аргументації, Т. Дудаш зазначає, що "західні" (науковець має на увазі публікації авторитетних дослідників цієї проблематики з країн Західної Європи. – *О. Ч.*) праці про правову аргументацію здебільшого обмежені таким предметом дослідження, як аргументація у правозастосуванні. Адже саме судова аргументація надає основний емпіричний матеріал та цікава для дослідників. Незважаючи на це, у західній науці питання правової (юридичної) аргументації, як і загальної аргументації... є міждисциплінарним предметом дослідження, "спільною територією" для загальної теорії права, філософії права, юридичної логіки,

риторики, можливо філософії, соціології, теорії комунікації... Дослідження правової аргументації поступово трансформувались у теорію правової аргументації... Особливості предмета дослідження, а також комплексний міждисциплінарний характер дослідження правової аргументації обумовлюють залежність такого дослідження від праворозуміння ученого та того праворозуміння, яке, зрештою, закладено у мовних і культурних кодах кожної нації. Тому не дивно, що стан дослідження правової аргументації на пострадянському просторі істотно відрізняється від стану досліджень у західних країнах” [2, с. 7–8].

Справедливе зауваження молодого львівського науковця істотно кореспондує із об’єктивним докором, що висловив авторитетний український учений М. Козюбра ще у 2012 р., зокрема, відзначивши: “Через відсутність послідовних правових реформ, орієнтованих на якомога повніше втілення у національну правову систему загальнолюдських і європейських правових цінностей, інертність доктринального мислення..., у вітчизняному правознавстві і нині використовують аргументацію, побудовану переважно на традиційному для юридичного позитивізму правовому формалізмі, відірваному від реальної дійсності, що призводить до догматизму, який не сумісний з гнучкістю і динамізмом права як явища. Для більшості вітчизняних правознавців і юристів-практиків панівними або й винятковими залишаються дедуктивні міркування та формально-логічні норми обґрунтування” [3, с. 6].

Хоч і дуже повільно, але усе ж юридична практика наближається до апробованих цінним досвідом європейських ціннісних інтерпретацій, що, звичайно ж, вселяє надію на імплементацію цих цивілізаційних надбань у вітчизняне правознавство. А серед них – постмодерністське розуміння правової аргументації, за яким здійснюється “аналіз процесу правової аргументації як пошуку переконливих підстав для висунутих тверджень і для переходу від одного твердження до іншого. З погляду постмодерністів, ці підстави треба знайти не шляхом виводу наслідків з безсумнівних вічних природних чи божественних законів, як це намагаються зробити модерністи, а шляхом аналізу історико-соціальних контекстів минулої, чинної і майбутньої правової практики” [4, с. 313].

У таких контекстах відтворюються правові реалії сьогодення, інтерпретаційне осмислення яких проходить через комунікативні якості мовлення, що забезпечують втілення системи правової аргументації за допомогою певних лінгвістичних засобів. Отже, мовний вплив засобами правової аргументації досягається у комунікативному дискурсі, саме такому, який відомий український мовознавець Ф. Бацевич визначає як: “1) спосіб діалогічно аргументативної перевірки спірних домагань значущості стверджувальних і нормативних висловлювань (комунікативних дій) з метою досягнення універсального консенсусу між його учасниками; 2) інтерсуб’єктивний процес аргументативного порозуміння за допомогою засобів мови, коли визнається лише обґрунтування і пошук розумного консенсусу” [5, с. 148], що конче необхідно юристові-практику для ефективного використання особливостей правової аргументації.

Враховуючи вищевикладені констатації, ставимо **мету** – охарактеризувати деякі особливості правової аргументації, що виявляються під час застосування у комунікативній взаємодії суб’єктів права, з’ясувати залежність аргументативних процесів від притаманного індивідуальному комуніканту осмислення феномену права на шляху його інтегративного розуміння.

Виклад основного матеріалу. Комунікація – загально визнаний особливий вид людської діяльності. У суспільстві вона здійснюється за певними законами, у межах віками відпрацьованих моделей, усталених форм. Водночас це складний процес взаємодії у конкретному часовому й просторовому вимірі, про що свідчить комунікативна практика фахівців, чия діяльність пов’язана, зокрема, із правозастосуванням у різних сферах суспільних відносин.

У повсякденній практичній діяльності, і в цьому переконує досвід роботи кожного правника-професіонала (незалежно від спеціалізації), йому насамперед постійно доводиться мати справу з різними категоріями людей, щоб, спілкуючись з ними, доносити якусь конкретну інформацію, впливаючи на них з наміром пошуку потрібних рішень, а в разі виникнення суперечок спонукати їх за допомогою мовленнєвих (комунікаційних) засобів до певних дій задля досягнення конкретних

цілей. Відповідно до методологічного принципу достатньої підстави, як вважають фахівці з логіки, будь-яке суспільно важливе твердження чи заперечення повинно мати належне і достатнє обґрунтування, що забезпечується під час пошуку переконливих (тобто необхідних і достатніх) підстав для наших суджень про правову дійсність. Проблема обґрунтування виникає у будь-якій сфері продуктивної людської діяльності, оскільки для неї завжди потрібно мати якусь підставу, пошук якої можна розуміти і як спробу знайти (виявити) причини чи з'ясувати мету (мотиви) якоїсь дії чи події, а також як пошук підтвердження істинності висловленого твердження. Річ у тому, що, взаємодіючи з іншими людьми, доводиться розраховувати на їхню щирість у своїх твердженнях (висловлюванні конкретних думок, пропозицій тощо), на те, що вони справді переконані в істинності того, що говорять, натомість інші люди, з якими доводиться контактувати, чекають адекватного ставлення, розуміння. Саме такі міркування приводять до постулювання (або, висловлюючись юридичною мовою, презюмування) сумлінності в людських взаєминах (підстави про дотримання відомого принципу *bona fide*). Але ніхто інший так добре, як юристи, не знає, наскільки часто цей принцип не спрацьовує у реальній практиці людського спілкування, взаємодії, особливо тоді, коли між суб'єктами виникає суперечка і вони заглиблюються у дискусію. Саме у такому випадку на допомогу приходять один з головних видів обґрунтування – аргументація, тобто повне (точне) або часткове (неточне) обґрунтування якого-небудь твердження з використанням інших тверджень.

У комунікативній практиці доводиться доволі часто стикатися із ситуацією, коли необхідне не тільки чітке уявлення про істинний стан справи, а й слід об'єктивно продемонструвати, чому саме це вважається істинним, тобто проявити інтелектуальну спроможність довести опонентам чи адресантам правильність обстоюваної позиції, використовуючи неспростовні аргументи, спроби міркування, опонування у спілкуванні. Задля упевненості в такій ситуації необхідні знання з теорії аргументації, яку є достатні підстави зарахувати і до загальнотеоретичного правознавства, і до філософії права. Отже, тут на допомогу професіоналу-комунікантові мала б прийти юридична деонтологія.

Очевидно, деякі специфічні особливості правової комунікації повинна фіксувати, пояснювати й належно обґрунтовувати саме ця наука, на чому доводилося наголошувати [6, с. 17], проте вони і надалі залишаються проблемними. І тут варто погодитися з думкою відомого правознавця. “Здавалося б, проблема юридичної (додамо, як і правової. – *О. Ч.*) аргументації мала б стати невід'ємною складовою правової деонтології, як це має місце на Заході, – наголошує цілком слушно і небезпідставно М. Козюбра, – проте, попри помітне зростання кількості підручників і навчальних посібників з названої навчальної дисципліни в Україні (за нашими, можливо не надто точними, підрахунками їх видано за останні десять років близько 20 авторства двадцяти науковців. – *О. Ч.*) ця проблематика у них практично оминається. Навіть у тих випадках, коли юридична деонтологія визначається як галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття правильного рішення в юридичній практиці (як приклад, праці В. Горшенєва, С. Гусарева та інших. – *О. Ч.*), цьому мистецтву приділено мало уваги” [3, с. 5].

Далі авторитетний теоретик права, даючи загальну оцінку таким виданням з юридичної деонтології, у яких, приміром, їхні автори визначають її предмет як “систему загальних знань про юридичну науку та юридичну практику, вимоги до професійних та особистих якостей юриста” (С. Сливка), або як “внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності” (О. Шмоткін), цілком доречно вказує на те, що низка питань, пов'язаних з теорією правової аргументації, що становить предмет юридичної деонтології, оминається [3, с. 6]. Безумовно, це позначається на сприйнятті особливостей цього комунікативного явища, на його осмисленні та прагматичному визнанні як важливого діяльнісного чину, що є одним з актів певної системи комунікативно-пізнавальних елементів, задіяння яких істотно позначається на підвищенні рівня особистісної зрілості юриста.

Досліджуючи цей феномен, М. Ценко слушно зазначає: “Специфічною рисою професійної діяльності юриста є те, що він постійно перебуває в граничній ситуації ухвалення конкретного рішення, яке, з одного боку, спирається на нормативно-правову базу, а другого – обумовлене його особистими знаннями, досвідом, переконаннями тощо і передбачає посадову і особисту відповідальність за ці рішення. За усвідомлення фахівцем суспільної значущості цієї специфіки для

юриста постає, як актуальність, потреба й необхідність власного особистісного вдосконалення, активної роботи над собою, формування себе в межах тих вимог, яких потребує професійна діяльність” [7, с. 155]. Звичайно, чітко окреслити ці межі надто складно, як і визначити можливості особистісного (на наш погляд, краще – фахового) вдосконалення, проте актуальним завжди буде підпорядкування цих інтелектуальних зусиль досягненню належного “правового результату”, що великою мірою залежить від професіоналізму юриста-комуніканта, вагомою складовою якого є вміння ефективно використовувати усі освоєні ним доступні йому засоби аргументування, обґрунтованості, доказовості у відстоюванні своєї позиції (наприклад, як учасника судових дебатів). Отже, йдеться про важливість аргументативної практики (володіння прийомами, формами, засобами аргументування) для підвищення рівня комунікативної майстерності юристів-практиків, передовсім учасників публічних диспутів (правозахисників, адвокатів та ін.). Оскільки дефініції цього поняття поки що в українській юридичній науці не запропоновано, наважимося сформулювати експліцитно таке (безумовно, не бездоганне, воно потребуватиме відповідної конотації, належного, а також ґрунтовного формулювання) визначення: аргументативна практика в юридичній діяльності – це науково обґрунтований, організаційно підготовлений аргументативний процес, у результаті якого забезпечується підтвердження доказів, переконливість аргументування, що досягається через втілення комунікаційних ресурсів у правове життя, основних положень теорії правової аргументації.

Безперечно, практика повинна ґрунтуватися на теоретичних засадах. Вагомий внесок у їх напрацювання зробили українські правознавці останніми роками, опублікувавши низку праць з теорії правової аргументації, значна частина яких повинна стати предметом осмислення і наукового освоєння згадуваної вище такої галузі юриспруденції, як юридична деонтологія. Адже вона енциклопедично визначається як “наука, що аналізує (поряд із моральними) фахові, психологічні, політичні, етичні й естетичні вимоги, які регламентують ставлення правника до об’єкта праці – клієнта, а також до своїх колег і забезпечують у цілому найоптимальніше поведіння осіб у стані їх взаємозалежності” [8, с. 159].

Саме юридична деонтологія визначає правовий режим професійного спілкування (комунікації) з клієнтами (тобто формує атмосферу взаємовідносин по лінії “юрист-громадянин”), його професійну поведінку, складовою якої, безперечно, є і стиль, і рівень комунікативної практики.

Очевидно, є підстави вести мову про формування на цій основі кодексу аргументатора на зразок репрезентованого у комунікативній лінгвістиці. Враховуючи особливості правової аргументації, специфіку її застосування, доцільність реалізації науково-теоретичних засад її, обґрунтованих у працях українських правознавців, згаданий лінгвістичний прецедент цілком придатний для юристів. У цьому можна переконатися, ознайомившись із поняттєвою характеристикою цих “правил зразкової та викінченої аргументації”, які наводить авторитетний український мовознавець: “У загальних рисах кодекс аргументатора має такі параметри: 1) аргументатор прагне досягнення або поширення істини, поглиблення розуміння предмета; 2) аргументатор розглядає себе й опонента як людей з рівними правами вільного пізнання. На цій підставі: а) аргументатор має за мету сприйняття опонентом тези в тій модальності, в якій її сприймає сам аргументатор; б) аргументатор не може вводити в оману опонента, використовуючи заздалегідь неправильні покликання або заздалегідь неправильні способи роздумів. Усе, що стверджується аргументатором, стверджується в тій модальності, в якій сприймається ними самим; 3) аргументатор враховує поле аргументації. Це означає, що: а) аргументатор формує аргументаційну конструкцію так, щоб вона була зрозуміла опоненту; б) аргументатор формує аргументаційну конструкцію так, щоб погляди і нахили опонента, інформація, якою він володіє, та його інтелектуальні можливості дозволили йому її сприймати; 4) аргументатор уникає використання *argumentum ad hominem*, та особливо в тих випадках, де ставиться під сумнів здібність опонента до об’єктивного й адекватного судження щодо аналізованого питання; 5) прихильність аргументатора відповідній етико-гносеологічній настанові підтримує його емоційну рівновагу в разі невдачі аргументації і сприяє збереженню самокритичності і прагненню до удосконалення в разі успіху аргументації” [9, с. 52–53].

Кодифікованість аргументативного процесу, до здійснення якого долучається правник-практик, сприятиме усвідомленню необхідності якомога глибшого і ґрунтовнішого розуміння ним сутності правової аргументації, з'ясування її специфічних особливостей. Однією з таких особливостей є використання юридичної термінології, посилення на нормативно-правові акти, їх конкретизація і тлумачення. Саме тут важливо робити акцент на “правовості” такої аргументації, дотримуватися чіткого її позиціонування у контексті аргументаційної діяльності. Розглянувши низку запропонованих ученими (О. Щербина, О. Юркевич, Р. Ляшенко, Н. Мак-Кормик, Р. Алексі та ін.) критеріальних ознак, за якими виникають підстави визнавати “правовість” чи “юридичність” аргументації, львівська дослідниця Т. Дудаш цілком слушно зазначає: “Тому для позначення належності аргументації саме до права краще послуговуватися ширшим за значенням прикметником “правовий”, а не “юридичний”. Адже “юридичність” аргументації викликає асоціацію із застосуванням лише юридичних аргументів (скажімо, презумпції невинуватості, відносної заборони зворотної дії закону, заборони декількох покарань за одне правопорушення), а не моральних, філософських, соціальних, економічних та інших (які досить природно вписуються в поняття правової аргументації). Парадокс у тому, що обов'язково наслідки виникають саме з юридичної аргументації, яка здійснюється у правовідносинах, незалежно від її сили, переконливості. Сама собою формальна обов'язковість може підміняти переконливість аргументації, хоча й не повинна” [10, с. 101]. Натомість у правовій аргументації цього формалізму вдається уникати, встановлюючи чіткі відмінності між різними видами аргументів і вимогами, які до них ставляться.

Досліджуючи природу правової аргументації на основі логічного, риторичного та діалектичного підходів, що дає підставу підтверджувати постійну еволюцію її, змістовне збагачення і розвиток у комунікативній юридичній діяльності, Р. Ляшенко підкреслює велике значення у підвищенні її ефективності таких правових аргументів, як норми права. Оскільки, як вважає учений, “процесуальні норми визначають правовий статус сторони у процесі розгляду справи, а також належність та допустимість доказів для суду, встановлюють порядок допиту свідків”, то така регламентація, сприяючи ефективному пошуку істини, перетворює суперечку на діалог між сторонами (приклад – судові дебати)” [11, с. 24]. Отже, у цій комунікативній практиці за допомогою правової аргументації віднаходяться способи найефективнішого вирішення спірних ситуацій, водночас вона виконує функцію поширення соціального досвіду. А тому необхідно зважати у цьому випадку на слушне застереження А. Хворостякіної: “Здійснюючи аналіз правової аргументації, необхідно також мати на увазі, що методи і способи обґрунтування рішення у тій чи іншій справі зумовлені не лише особливостями правової системи, а й домінуванням на певний момент того чи того типу праворозуміння в конкретній правовій системі” [12, с. 19].

Загально визнано, що праворозуміння як філософсько-правова категорія охоплює насамперед інтелектуальну пізнавальну діяльність (певною мірою до неї маємо підстави зарахувати й аргументативне практикування) та її окремі елементи (сприйняття, оцінку, уявлення), а також систему інтерпретованих правових явищ (зокрема й такого, як права аргументація), що є результатом пізнавально-аналітичної, а також правозастосовної професіоналізації юриста.

Та якими б не були різноаспектні вияви особливостей правової аргументації (на деяких з них наголошено вище), якому б її типу (чи різновиду) не надавалася перевага (за безпосереднім соціальним призначенням чи за рівнем ефективності – а це, безумовно, вагомі чинники), слід погодитися із резюме досвідчених й авторитетних львівських науковців: “У будь-якій правовій аргументації (але передусім – у науково-правознавчій) вихідною, ключовою є *аргументація праворозуміння* (підкреслення авт. – О. Ч.). Що є правом? Яке онтично самостійне якісно специфічне явище суб'єкт правової аргументації відображає через терміно-поняття “право”? Без науково обґрунтованої відповіді на це питання аргументація яких би то не було “правових” феноменів, процесів, фактів, ситуацій, відносин, діянь тощо (тобто будь-яка інша права аргументація) навряд чи буде достатньо ефективною. Адже права аргументація, здійснена з позицій будь-якого позитивістського праворозуміння (легістського, соціологічного, психологічного), і права аргументація, здійснена, навпаки, з позицій праворозуміння

непозитивістського (“природного”, релігійного тощо), можуть істотно відрізнятися за змістом, за доводами, а, отже, й за результативністю” [13, с. 16].

Однак незалежно від того, яке праворозуміння позиціонує правник-практик (а здебільшого тепер переважає інтегративне) і якому він надає переваги в комунікативній практиці, застосована ним правова аргументація повинна відповідати передусім тим критеріальним ознакам, які характеризують її особливості. Тільки за такої умови досягатиметься передбачувана основним комунікантом результативність, а відтак забезпечуватиметься ефективність аргументативної практики.

Висновки. Обмеживши розгляд сфери застосування правової аргументації лише цілеспрямованою комунікативною практикою юриста, зокрема акцентувавши на важливості деонтологічної підготовки в її (комунікації) руслі аргументативного процесу, підкресливши залежність організації цього процесу від індивідуальної інтелектуальної спроможності кожного юриста-практика, маємо підстави стверджувати, що у правовому просторі феномен правової аргументації з його певними специфічними особливостями слід визнавати як своєрідне і порівняно самостійне цілісне явище, яке потребує подальших досліджень

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.*
2. Дудаш Т. *Правова аргументація : стан та перспективи дослідження* / Т. Дудаш // *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* – 2016. – Вип. 62. – С. 3–13.
3. Козюбра М. І. *Теорія юридичної аргументації : становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції* / М. І. Козюбра // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* – 2012. – Т. 129. – С. 3–10.
4. Кузнецов В. І. *Філософія права. Історія та сучасність : навч. посіб.* / В. І. Кузнецов. – К. : БД “Стилос”; ПЦ “Фомант”, 2003. – 382 с.
5. Бацевич Ф. С. *Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : підручник* / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., стереотип. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 240 с.
6. Чорнобай О. Л. *Аргументативна практика в юридичній діяльності : наукова проблема й можливості її вирішення* / О. Л. Чорнобай // *Юридична наука.* – 2015. – № 8. – С. 15–19.
7. Ценко М. Б. *Особистісна зрілість юриста* / М. Б. Ценко // *Вісник Нац. ун-ту “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія : філософія.* – 2016. – № 4 (31). – С. 150–160.
8. *Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка.* – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : *Юридична думка*, 2012. – 1020 с.
9. Загнітко А. П. *Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 2 / А. П. Загнітко.* – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с.
10. Дудаш Т. *Правова аргументація : до питання про загальне поняття* / Т. Дудаш // *Право України.* – 2016. – № 8. – С. 99–106.
11. Ляшенко Р. Д. *Природа правової аргументації* / Р. Д. Ляшенко // *Вісник Запорозького національного університету. Юридичні науки.* – 2012. – № 4(1). – С. 21–27.
12. Хворостянкін А. В. *Юридична аргументація в англо-саксонській та римсько-германській правових системах : методологічні засади порівняльного аналізу* / А. В. Хворостянкін // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* – 2012. – Т. 129. – С. 16–19.
13. Рабінович П. М. *Правова аргументація : терміно-поняттєвий інструментарій дослідження* / П. М. Рабінович, Т. І. Дудаш // *Вісник НАПрН України.* – 2016. – № 2(85). – С. 8–20.

REFERENCES

1. *Filosofs`kyj ency`klopedy`chny`j slovny`k* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] / red. kol. : V. I. Shy`nkaruk (golova redkolegiyi) ta in. Kyiv : Abry`s, 2002. 744 p.
2. Dudash T. *Pravova argumentaciya : stan ta perspekty`vy` doslidzhennya* [Legal reasoning: status and prospects of study] / T. Dudash // *Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya yury`dy`chna.* 2016. Vol. 62. pp. 3–13.
3. Kozyubra M. I. *Teoriya yury`dy`chnoyi argumentaciyi : stanovlennya, stan ta perspekty`vy` u vitchy`znyanij yury`sprudenciyi* [The theory of legal reasoning: establishment, status and prospects of national law] / M. I. Kozyubra // *Naukovi zapy`sky` NaUKMA. Yury`dy`chni nauky`.* 2012. Vol. 129. – pp. 3–10.
4. Kuznyeczov V. I. *Filosofiya prava. Istoriya ta suchasnist`* [The philosophy of law. Past and

present] : navch. posibny`k / V. I. Kuznyeczov. – Kyiv : BD “Sty`los”; PCz “Fomant”, 2003. 382 p.

5. Bacevy`ch F. S. *Filosofiya movy`. Istoriya lingvofilosofs`ky`x uchen`* [The philosophy of language. History of linguophilosophical student] : pidruchny`k / F. S. Bacevy`ch. 2-ge vy`d., stereoty`p. Kyiv : VCz “Akademiya”, 2011. 240 p.

6. Chornobaj O. L. *Argumentaty`vna prakty`ka v yury`dy`chnij diyal`nosti : naukova problema j mozhly`vosti yiyi vy`rishennya* [Argumentative practice in legal activities, scientific problem and its possible solution] / O. L. Chornobaj // Yury`dy`chna nauka. 2015. No 8. pp. 15–19.

7. Cenko M. B. *Osoby`stisna zrilist` yury`sta* [Personal maturity of lawyer] / M. B. Cenko // Visny`k NU “Yury`dy`chna akademiya Ukrainy` imeni Yaroslava Mudrogo”. Seriya : filosofiya. 2016. No 4 (31). pp. 150–160.

8. *Vely`ky`j ency`klopedy`chny`j yury`dy`chny`j slovny`k* [Great Encyclopedic Dictionary of Law] / za red. Yu. S. Shemshuchenka. 2-ge vy`d., pereroblene i dopovnene. Kyiv : Yury`dy`chna dumka, 2012. 1020 p.

9. Zagnitko A. P. *Slovny`k suchasnoyi lingvisty`ky` : ponyattya i terminy`* [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms] : u 4 t. T. 2 / A. P. Zagnitko. Donecz`k : DonNU, 2012. 350 p.

10. Dudash T. *Pravova argumentaciya : do py`tannya pro zagal`ne ponyattya* [Legal reasoning: the question of the general concept] / T. Dudash // Pravo Ukrainy`. 2016. No 8. pp. 99–106.

11. Lyashenko R. D. *Pry`roda pravovoyi argumentaciyi* [The nature of the legal argument] / R. D. Lyashenko // Visny`k Zaporoz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Yury`dy`chni nauky`. 2012. No 4(1). pp. 21–27.

12. Xvorostyankina A. V. *Yury`dy`chna argumentaciya v anglo-saksons`kij ta ry`ms`ko-germans`kij pravovy`x sy`stemax : metodologichni zasady` porivnyal`nogo analizu* [Legal arguments in the Anglo-Saxon and Roman-Germanic legal systems: methodological principles of comparative analysis] / A. V. Xvorostyankina // Naukovi zapy`sky` NaUKMA. Yury`dy`chni nauky`. 2012. Vol. 129. pp. 16–19.

13. Rabinovy`ch P. M. *Pravova argumentaciya : termino-ponyattyevy`j instrumentarij doslidzhennya* [Legal reasoning: the term-concept toolkit study] / P. M. Rabinovy`ch, T. I. Dudash // Visny`k NAPrN Ukrainy`. 2016. No 2(85). pp. 8–20.

Дата надходження: 04.06.2017 р.